

Tiché tsunami bez hranic

TOMÁŠ KONEČNÝ

Vývoj cen potravin ukazuje, jak spolu souvisejí zemědělství, dostupnost energií a změny klimatu
potravinová krize

Po letech relativních přebytků se jídlo opět dostává do popředí světové politiky. Nejde přitom o oblíbené recepty manželek světových lídrů, ale o miliony lidí, kteří se kvůli rostoucím cenám potravin přesouvají do ulic a ohrožují stabilitu řady zemí.

„Je to takové tiché tsunami bez hranic,“ uvedla Josette Sheeranová, výkonná ředitelka Světového potravinového programu při OSN (WFP). Jen za posledních pár měsíců způsobil nedostatek jídla protesty, případně omezení vývozu ve 22 zemích od Filipín až po Mexiko. Dotovaná malajská rýže se stala vítanou pašeráckou komoditou na hranicích s Indonésií a dvojnásobný růst cen obilovin během posledního roku přiměl afghánské farmáře k zasetí pšenice místo tradičního opia. Globální prosperitu posledních několika let podle všeho nahrazuje kvalitativně nová éra relativního nedostatku potravin, vysokých cen a neklidu na světových trzích. Rozjezd je přitom opravdu ostrý. „Možná se poprvé blížíme situaci celosvětové humanitární krize,“ varuje Josette Sheeranová. Hlavním úkolem tří denního summitu Organizace pro výživu a zemědělství (FAO), který se konal minulý týden v Římě za účasti vrcholných představitelů 151 států, proto byla shoda na bezprostředních opatřeních i dlouhodobém postupu k řešení současné krize.

Počasí, ropa, růst a politici

U zrodu nynějších problémů stojí souhra nepříznivých faktorů. Přemnožení škůdců v jihovýchodní Asii, sucha v Austrálii a záplavy v západní Africe doplňují vysoké ceny energií a mizerné hospodářské politiky mnoha zemí. Nefunkční zavlažovací systémy, pokles vládních investic a zábory úrodných ploch výrazně omezují zvýšení produkce v jižní a jihovýchodní Asii. Jen Vietnam, Thajsko a Bangladéš ročně přicházejí řádově o desetitisíce hektarů prvotřídní půdy v důsledku pokračující urbanizace.

V některých případech farmáři ani investovat nechtějí anebo nemohou. „Za posledních dvacet let se mnoho čínských farmářů vyhýbalo větším investicím vzhledem k čiré bezmoci vůči místním kádrům a jejich předimenzovaným projektům,“ řekl Roy Prosterman, čestný předseda Institutu pro rozvoj venkova se sídlem v Seattlu. Podle týdeníku Newsweek je na tom podobně 18 milionů nejchudších rodin v Indii, dohromady přes 100 milionů bezzemků, kteří pracují jako sezonní dělníci a v případě nárůstu cen jsou jen krůček od hladu.

O negativním vlivu obchodních politik vyspělých zemí snad ani není třeba mluvit. Klíčovým argumentem Světové obchodní organizace (WTO) pro uvolnění světového obchodu se zemědělskými produkty jsou nižší ceny pro koncové spotřebitele díky dodávkám ze zemí, které danou komoditu produkují levněji. Částečné otevření trhů v kombinaci s dotacemi vyspělých států však často přispělo k dokonalé parodii na férový obchod. Díky dvěma miliardám dolarů dotací od své vlády jsou největším vývozcem rýže do Japonska kalifornští farmáři. Americká kukuřice, dotace a NAFTA podobně dobyly Mexiko a stejná logika se uplatnila také v Karibiku u rýže. Evropská unie zase díky svým dotacím „zabodovala“ s cukrem v Africe či s kuřaty v Ghaně a Kamerunu.

Důležitým faktorem jsou ceny energií. Nejde pouze o zvýšené náklady na dopravu. Ropa je klíčovým vstupem v řadě sektorů a její spotřebu nelze omezit ze dne na den. Bez ropy se neobejde výroba hnojiv ani samotná zemědělská produkce. Ačkoliv by vyšší výkupní ceny mohly částečně kompenzovat nepříznivý trend, mnoho farmářů v nejchudších zemích má potíže zajistit obživu i pro vlastní rodinu a růst cen tak cítí pouze na straně nákladů.

Souvislost mezi cenami energií a potravinovou krizí má navíc další rozměr. V důsledku zvyšování podílu alternativních energií pokrývají plodiny pro produkci biopaliv již nyní přibližně 15 procent orné půdy v Německu a Francii, stejný osud čeká 20 procent kukuřice vypěstované ve Spojených státech. Volná orná půda však začíná být vzácným zbožím, a jak je patrné, ani přes značné dotace produkce pro oba účely zároveň nestačí. Lidé, kteří se nákupem biopaliv snaží o omezení klimatických změn, tak paradoxně přispívají ke světovému hladu.

Posledním z řady faktorů je světová poptávka. Po léta přispívaly levné dovozy ze zemí jako Čína, Indie, Indonésie či Bangladéš k nízké inflaci ve vyspělých zemích a k růstu životní úrovně vlastních obyvatel. Nyní se situace obrací – s jídlem roste chuť, úspěšní Číňané mění jídelníček a stále častěji mají zájem o mléčné výrobky a maso. Zvýšená poptávka následně tlačí ceny obilí jako hlavního krmiva při chovu prasat a dobytka vzhůru, a přispívá tak k růstu cen potravin a potažmo inflaci ve vyspělých zemích.

Ideální svět

V idealizovaném světě nabídkových a poptávkových křivek by se nic zvláštního nedělo. Nepřízeň přírody a vysoké ceny energií by přesunuly pozornost k šetrnějším produkčním metodám, případně výnosnějším a odolnějším odrudám, podobně jako tomu bylo při posledním výrazném nárůstu cen potravin v letech 1974 až 1975. Zvýšená poptávka a ceny by poskytly motivaci k růstu produkce a světové hospodářství by se dostalo do stavu nové rovnováhy. Protože v idealizovaném světě není místo pro hladomory, nejohroženějším by byla poskytnuta pomoc, například ze společného pojistného fondu. V čem je tedy problém?

Především jde o rozsah celé krize a potíže se zajištěním okamžité pomoci. „Vysoké ceny potravin mohou stáhnout přes sto milionů lidí zpět pod hranici chudoby a zvrátit tak relativně nadějně výsledky posledních sedmi let,“ uvedl prezident Světové banky Robert Zoellick. Zmiňované číslo je navíc třeba přičíst k již současným rekordním 850 milionům hladovějících lidí. Pokud se jedná o ohrožené skupiny obyvatel, podle Josette Sheeranové z WFP začíná být situace kritická již při příjmu dvou dolarů za den. „Nejzranitelnější skupinou jsou pak farmáři a dělníci ve městech s příjmem méně než jeden dolar denně,“ upřesňuje. Při příjmu pod dva dolary totiž dochází nejdříve k omezení výdajů na léky a vzdělávání, po dosažení hranice jednoho dolaru se však lidé vzdávají zeleniny a bílkovin a pod 50 centy již obvykle redukuje příjem potravin na jednu, maximálně dvě dávky denně.

Poskytnutí okamžité potravinové pomoci naráží na dodatečné komplikace v souvislosti s vysokými cenami. Již v únoru požádal WFP o mimořádné navýšení rozpočtu ve výši půl miliardy dolarů. Další nárůst cen pak vedl ke zvýšení částky na dnešních 755 milionů dolarů, jež byla uhrazena dárcovskými zeměmi v čele s USA a Velkou Británií. K nedostatku peněz se však nově přidal nečekaný problém – při nákupu pšenice pro pomoc Dárfúru v listopadu minulého roku nenašel WFP poprvé v historii žádného prodejce na americkém trhu s obilím, podobná situace později nastala i při nákupu obilí pro oběti povodní v Severní Koreji.

Je tedy zřejmé, že samotný WFP na vše nestačí. V dubnu proto oznámil generální tajemník OSN Pan Ki-mun vytvoření krizového managementu, jemuž přislíbila podporu i Světová banka. Krátce nato přišel britský premiér Gordon Brown s veřejnou výzvou, ve které apeluje na společný, vzájemně koordinovaný postup zemí sdružených v rámci G 8, Světové banky, OSN a Mezinárodního měnového fondu. Nynější summit FAO v Římě pak měl za úkol poskytnout okamžitou pomoc pro 20 nejzranitelnějších zemí a zároveň pokročit v řadě klíčových oblastí včetně problematiky geneticky modifikovaných plodin či biopaliv.

Dohoda je na stole

Nehledě na tuto médii ostře sledovaná setkání však v posledních týdnech probíhá ještě jedno velmi důležité jednání. Od zahájení posledního kola vyjednávání v rámci Světové obchodní organizace (WTO) v katarském Dauhá v roce 2001 se termíny pro konečnou dohodu neustále posouvaly. Teprve během posledních pár měsíců našlo 152 zúčastněných členů společnou řeč a zavázalo se k ukončení

veškeré agendy do konce roku 2008. „Pokud se jednání skutečně povedou, mohly by přínosy jen pro Afriku dosáhnout čtyř- až pětinasobku celkové zahraniční rozvojové pomoci a odpuštěných dluhů dohromady,“ myslí si Mike Moore. I když se u bývalého šéfa WTO jedná spíše o politické prohlášení, omezení zemědělských dotací a otevření trhů produkci rozvojových zemí může zvýšit světový příjem odhadem o dodatečných 520 miliard dolarů a pomoci až 144 milionům lidí z pasti chudoby.

Ať už úsilí mezinárodního společenství dopadne jakkoli, éra relativně levných potravin a celosvětových přebytků je s velkou pravděpodobností u konce. Poslední vývoj navíc naznačuje, jak úzce spolu souvisejí problémy změn globálního klimatu, dostupnosti energií a zemědělské produkce. Současná krize je prvním ostrým testem, jenž naznačí potíže a, doufejme, i možná řešení do budoucna. Taková řešení, aby podobných „tichých tsunami bez hranic“ bylo co nejméně. Q

O autorovi: TOMÁŠ KONEČNÝ, Autor je ekonom, působí v CERGE-EI a Sociologickém ústavu AV.